

माध्यमिक शिक्षा बोर्ड राजस्थान, अजमेर
पाठ्यक्रम (Syllabus) सत्र - 2025 -2026

कक्षा-वरिष्ठोपाध्याय:

वर्ग-2 ऐच्छिकविषय: (ब) दर्शनवर्ग:

विषय:- न्यायदर्शनम् - 49

समय:	अङ्काः	सत्राङ्काः	पूर्णाङ्काः	न्यूनतम-उत्तीर्णाङ्काः
3.15 होरा:	80	20	100	33

क्र.सं.	अधिगमक्षेत्रम्	अङ्काः
1	तर्कभाषा - प्रत्यक्षखण्डतः प्रामाण्यवादपर्यन्तम्	40
2	न्यायसिद्धान्तमुक्तावली(प्रत्यक्षखण्डः)	40

क्र.सं.	पाठ्यवस्तुनि	अङ्काः
1.	तर्कभाषा - प्रत्यक्षखण्डतः प्रामाण्यवादपर्यन्तम्	40
	(क) प्रमाणस्य स्वरूपं भेदाश्च, कारणस्य निरूपणम्, करणविवेचनम्, षड्विधसन्निकर्षनिरूपणम्	12
	(ख) अनुमानस्य स्वरूपं, भेदाः प्रभेदाश्च, उपाधिनिरूपणम्, हेत्वाभास-स्वरूपं भेदाश्च	12
	(ग) उपमानस्य प्रयोजनम्, शब्दस्वरूपम् (आकाङ्क्षा-योग्यता-सन्निधिकरण-निरूपणम्), अर्थापत्तिप्रमाणस्वरूपम्, अभावप्रमाणस्वरूपम् ।	12
	(घ) प्रामाण्यवादः, (स्वतः प्रामाण्यम्, परतः प्रामाण्यम्)	04
2.	न्यायसिद्धान्तमुक्तावली (प्रत्यक्षखण्डः)	40
	(क) पदार्थानां निरूपणम् (द्रव्य-गुण-कर्म-सामान्य-विशेष-समवाय-अभावाः)	10
	(ख) पदार्थानां साधर्म्य-वैधर्म्य-निरूपणम्, नवद्रव्यनिरूपणम्	12
	(ग) कारणस्वरूप-भेद-निरूपणम्, अन्यथासिद्धस्वरूपम्, आत्मनिरूपणम्	10
	(घ) प्रत्यक्षज्ञानभेदाः, लौकिकालौकिकसन्निकर्ष-विभागः	08

निर्धारितानि पुस्ताकानि-

1. तर्कभाषा - प्रत्यक्षखण्डतः प्रामाण्यवादपर्यन्तम् (केशवमिश्रप्रणीता)
2. न्यायसिद्धान्तमुक्तावली - प्रत्यक्षखण्डः(विश्वनाथरचितम्) लेखकः डॉ. धर्मेन्द्रनाथ शास्त्री

माध्यमिक शिक्षा बोर्ड राजस्थान, अजमेर
पाठ्यक्रम (Syllabus) सत्र -2025-2026

कक्षा-वरिष्ठोपाध्याय:

वर्ग-2 ऐच्छिकविषय: (ब) दर्शनवर्ग:

विषय:- वेदान्तदर्शनम् - 50

समय:	अङ्काः	सत्राङ्काः	पूर्णाङ्काः	न्यूनतम-उत्तीर्णाङ्काः
3.15 होरा:	80	20	100	33

क्र.सं.	अधिगमक्षेत्रम्	अङ्काः
1	पञ्चदशी(प्रारम्भतः सप्तमप्रकरणपर्यन्तम्)	40
2	पञ्चदशी(अष्टमतः पञ्चदशप्रकरणपर्यन्तम्)	40

क्र.सं.	पाठ्यवस्तूनि	अङ्काः
1.	पञ्चदशी	40
	(क) तत्त्वविवेकप्रकरण-पंचममहाभूतविवेकप्रकरणयोः सम्बद्धश्लोकानां प्रश्नाः	10
	(ख) पञ्चकोशविवेकप्रकरण-द्वैतविवेकप्रकरणयोः प्रश्नाः	10
	(ग) महावाक्यविवेकप्रकरण-चित्रदीपप्रकरणयोः प्रश्नाः	10
	(ग) तृप्तिदीपप्रकरणतः सामान्यप्रश्नाः	10
(2)	पञ्चदशी (अष्टमतः पंचदशपर्यन्तम्)	40
	(क) कूटस्थप्रकरण-ध्यानदीपप्रकरणयोः सम्बन्धिनः प्रश्नाः	10
	(ख) नाटकदीप-योगानन्दप्रकरणयोः सम्बन्धिनः प्रश्नाः	10
	(ग) आत्मानन्द-अद्वैतानन्दप्रकरणयोः सम्बन्धिनः प्रश्नाः	10
	(घ) विद्यानन्द-विषयानन्दप्रकरणयोः सम्बन्धिनः प्रश्नाः	10

निर्धारितपुस्तकम् -

पञ्चदशी (प्रारम्भतः पञ्चदशप्रकरणपर्यन्तम्) विद्यारण्यस्वामी

प्रकाशन : रतन एण्ड को. बुक सेलर्स दरीबाकला, देहली-6

माध्यमिक शिक्षा बोर्ड राजस्थान, अजमेर
पाठ्यक्रम (Syllabus) सत्र - 2025 -2026

कक्षा-वरिष्ठोपाध्याय:

वर्ग-2 ऐच्छिकविषय: (ब) दर्शनवर्ग:

विषय:- मीमांसादर्शनम् - 51

समय:	अङ्काः	सत्राङ्काः	पूर्णाङ्काः	न्यूनतम-उत्तीर्णाङ्काः
3.15 होरा:	80	20	100	33

क्र.सं.	अधिगमक्षेत्रम्	अङ्काः
1	अर्थसंग्रहः(प्रारम्भतः विधिप्रकरणपर्यन्तम्)	40
2	अर्थसंग्रहः(मन्त्रभागतः समाप्तिपर्यन्तम्)	40

क्र.सं.	पाठ्यवस्तुनि	अङ्काः
1.	अर्थसंग्रहः (प्रारम्भतः विधिप्रकरणपर्यन्तम्)	40
	(क) धर्मविचार प्रयोजनम्-तल्लक्षणम्, वेदस्य धर्मप्रतिपादकतत्त्वम् भावनाविचारः, वेदलक्षणम्, विधिः, वाक्यभेदास्तदोष - परिहारश्च योगः विनियोगः, लिङ्गनिर्वचनम्, महाप्रकरणम् एतेषु प्रकरणेषु प्रश्नाः	20
	(ख) श्रुतिलक्षणं पाठ-मुख्य प्रवृत्ति-क्रमाः, स्थानलक्षणम्, अधिकार विधिलक्षणं सम्बन्धिनः प्रश्नाः	20
2.	अर्थसंग्रहः (मन्त्रभागतः समाप्तिपर्यन्तम्)	40
	(क) मन्त्रभागसम्बन्धिनः प्रश्नाः	10
	(ख) नामधेयप्रकरणतः प्रश्नाः	10
	(ग) निषेधप्रकरणतः प्रश्नाः	10
	(घ) अर्थवादप्रकरणतः प्रश्नाः	10

निर्धारितपुस्तकम् -

अर्थसंग्रहः (लौगाक्षिभास्करः)

लेखकः- वाचस्पति मिश्रः, प्रकाशकः- चौखम्बा ओरियन्टल, दिल्ली

माध्यमिक शिक्षा बोर्ड राजस्थान, अजमेर
पाठ्यक्रम (Syllabus) सत्र - 2025 -2026

कक्षा-वरिष्ठोपाध्याय:

वर्ग-2 ऐच्छिकविषय: (ब) दर्शनवर्ग:

विषय:- जैनदर्शनम् - 52

समय:	अङ्काः	सत्राङ्काः	पूर्णाङ्काः	न्यूनतम-उत्तीर्णाङ्काः
3.15 होरा:	80	20	100	33

क्र.सं.	अधिगमक्षेत्रम्	अङ्काः
1	न्यायदीपिका (प्रमाणसामान्यप्रकाशः)	20
2	न्यायदीपिका(प्रत्यक्षप्रकाशः)	20
3	न्यायदीपिका (परोक्षप्रकाशः)	40

क्र.सं.	पाठ्यवस्तुनि	अङ्काः
(1)	न्यायदीपिका (प्रमाणसामान्यप्रकाशः)	20
(क)	ग्रन्थकर्तुः परिचयः, मङ्गलाचरणम्	04
(ख)	उद्देश-लक्षणपरीक्षाणां स्वरूपम्,	04
(ग)	प्रमाणस्य सामान्यलक्षणम्,	04
(घ)	प्रमाणस्य प्रामाण्यकथनम्	04
(ङ)	बोद्ध-भाट्ट-प्रभाकर-नैयायिकाभिमतप्रमाणलक्षणानां समीक्षा	04
(2)	न्यायदीपिका (प्रत्यक्षप्रकाशः)	20
(क)	प्रमाणभेदाः, प्रत्यक्षप्रमाणस्य लक्षणम्	04
(ख)	बौद्धानां प्रत्यक्ष लक्षणस्य निराकरणम्, योगाभिमतसन्निकर्षस्य निराकरणम्	04
(ग)	प्रत्यक्षभेदाः, सांव्यावहारिकप्रत्यक्षलक्षणं भेदाश्च, पारमार्थिक- प्रत्यक्षस्य स्वरूपं भेदाश्च	04
(घ)	अवधिः, मनःपर्यायाः, केवल-ज्ञानस्य, अतीन्द्रियप्रत्यक्षस्य शङ्काः, तासां समाधानानि च	04
(ङ)	शंकासमाधानपूर्वकं सर्वज्ञस्य सिद्धिः, अर्हन्तसर्वज्ञता सिद्धिश्च	04

- (3) न्यायदीपिका (परोक्षप्रकाशः) 40
- (क) परोक्षप्रमाणलक्षणम्, परोक्षप्रमाणभेदाः, स्मृतिस्वरूपम्, प्रत्यभिज्ञानस्वरूपं भेदाश्च, तर्क-अनुमानप्रमाणस्वरूपम्, साधन-साध्यलक्षणम्, 10
- (ख) अनुमानस्य भेदाः, स्वार्थानुमानस्य स्वरूपं तथा अङ्गानि, परार्थानुमानस्य स्वरूपं तथा अङ्गसम्पत्तिः, परार्थानुमानस्य अवयवाः, विजिगीसुकथायां प्रतिज्ञा-हेतु-अवयवयोः सार्थकता, वीतरागकथायां अधिकावयवानामौचित्यकथनम् 10
- (ग) बौद्धानां त्रैरूप्यहेतोः निराकरणम्, नैयायिकाभिमतपाञ्च्य-रूपहेतुस्वरूपं निराकरणञ्च, अन्यथानुपत्तेः हेतुलक्षणसिद्धिः । 10
- (घ) हेत्वाभासस्वरूपं भेदाश्च, उपनय-निगमन-उपनयाभास -निगमनाभ्यासानां स्वरूपम् । आगम-प्रमाणयोः स्वरूपम्, आप्तलक्षणम् । अर्थस्य-स्वरूपम्, सत्त्वस्य द्वौ भेदौ । नयस्वरूपं भेदाश्च तथा सप्तभङ्गीविवेचनम् । 10
- निर्धारित पुस्तकम्- न्यायदीपिका - आचार्यधर्मभूषणयतिः ।
- प्राप्ति स्थानम्- अनेकान्तसिद्धान्त समितिः, लोहारिया-बांसवाड़ा (राजस्थान) श्री दिगम्बर जैन मन्दिरम्, गुलाब-वाटिका, दिल्ली ।

माध्यमिक शिक्षा बोर्ड राजस्थान, अजमेर
पाठ्यक्रम (Syllabus) सत्र - 2025 -2026

कक्षा-वरिष्ठोपाध्याय:

वर्ग-2 ऐच्छिकविषय: (ब) दर्शनवर्ग:

विषय:- निम्बार्कदर्शनम् - 53

समय:	अङ्काः	सत्राङ्काः	पूर्णाङ्काः	न्यूनतम-उत्तीर्णाङ्काः
3.15 होरा:	80	20	100	33

क्र.सं.	अधिगमक्षेत्रम्	अङ्काः
1	वेदान्तदशश्लोकी (तत्त्वसारप्रकाशिनी टीका)	40
2	द्वैताद्वैतविवेकः (भागीरथविरचितम्)	40

क्र.सं.	पाठ्यवस्तूनि	अङ्काः
1.	वेदान्तदशश्लोकी (तत्त्वसारप्रकाशिनी टीका)	40
	(क) जीवस्य सप्तविशेषणानां सामान्यपरिचयः	04
	(ख) जीवेषु भेदप्रभेदयोः सामान्यपरिचयः	04
	(ग) अचेतनतत्त्वस्य निरूपणम्	04
	(घ) मायास्वरूपस्य सामान्यपरिचयः	03
	(ङ) ब्रह्मस्वरूपस्य सामान्यपरिचयः	03
	(च) राधाकृष्णयुगलस्वरूपस्य सामान्यपरिचयः	03
	(छ) श्रीनिम्बार्कसंप्रदायस्य युगलोपासनायाः सामान्यपरिचयः	03
	(ज) शास्त्रस्य सत्यत्वप्रतिपादनाय सर्वविज्ञानस्य यथार्थतायाः निरूपणम्	03
	(झ) सत्तायाः लक्षणभेदयोः सामान्यपरिचयः	03
	(ञ) प्रपत्तिस्वरूपस्य (शरणागतिस्वरूपस्य) सामान्यपरिचयः	02
	(ट) भक्तितत्त्वस्य लक्षणभेदयोः सामान्यपरिचयः	03
	(ठ) शास्त्रविषयज्ञानाय अर्थपञ्चकस्वरूपस्य निरूपणम्	02
	(ड) भक्तिरसस्य लक्षणभेदयोः सामान्यपरिचयः	03
2.	द्वैताद्वैतविवेकः (भागीरथविरचितम्)	40

(क) निर्धारितपाठ्यांशात् व्याख्यापरकप्रश्नाः	15
(ख) प्रकरणगतटिप्पण्यः	10
(ग) निर्धारितपाठ्यांशतः सामान्यप्रश्नाः	10
(घ) ग्रन्थकर्तुः परिचयप्रश्नाः	05

निर्धारितपुस्तकानि -

1. वेदान्तदशश्लोकी (तत्त्वसारप्रकाशिनी टीका)
2. द्वैताद्वैतविवेकः (भागीरथविरचितम्)

BSER

माध्यमिक शिक्षा बोर्ड राजस्थान, अजमेर
पाठ्यक्रम (Syllabus) सत्र - 2025 -2026

कक्षा-वरिष्ठोपाध्याय:

वर्ग-2 ऐच्छिकविषय: (ब) दर्शनवर्ग:

विषय:- वल्लभदर्शनम् - 54

समय:	अङ्काः	सत्राङ्काः	पूर्णाङ्काः	न्यूनतम-उत्तीर्णाङ्काः
3.15 होरा:	80	20	100	33

क्र.सं.	अधिगमक्षेत्रम्	अङ्काः
1.	ब्रह्मवादसंग्रहः	25
2.	आचार्यचरित्रम्	15
3.	वेदान्तचिन्तामणिः(पूर्वार्द्धम्)	18
4.	शुद्धाद्वैतमार्तण्डः(पूर्वार्द्धम्)	12
5.	श्रीमद्भगवद्गीता (पञ्चदशाध्यायतः अष्टादशाध्यायपर्यन्तम्)	10

क्र.सं.	पाठ्यवस्तुनि	अङ्काः
1.	ब्रह्मवादसंग्रहः	25
	(क) पाठ्यग्रन्थसम्बन्धिप्रश्नाः	15
	(ख) पाठ्यग्रन्थसम्बन्धिपारिभाषिकशब्दानां निरूपणम्	10
2.	आचार्यचरित्रम्	15
	(क) पाठ्यग्रन्थप्रतिपाद्यविषयसम्बन्धिनः प्रश्नाः	10
	(ख) पाठ्यग्रन्थसम्बन्धिपारिभाषिकशब्दानां निरूपणम्	05
3.	वेदान्तचिन्तामणिः (पूर्वार्द्धम्)	18
	(क) पाठ्यग्रन्थ-प्रतिपाद्य-विषयसम्बन्धिनः प्रश्नाः	12
	(ख) पाठ्यग्रन्थसम्बन्धिपारिभाषिकशब्दानां निरूपणम्	06
4.	शुद्धाद्वैतमार्तण्डः (पूर्वार्द्धम्)	12
	(क) पाठ्यग्रन्थप्रतिपाद्य-विषयसम्बद्धाः प्रश्नाः	06
	(ख) पाठ्यग्रन्थसम्बन्धिपारिभाषिकशब्दानां निरूपणम्	06
5..	श्रीमद्भगवद्गीता (अध्याय-पंचदशतः अष्टादशाध्यायपर्यन्तम्)	10
	(क) पाठ्यग्रन्थ-निर्धारित-अध्यायसम्बन्धिनः प्रश्नाः	06

निर्धारितानि पुस्तकानि-

1. ब्रह्मवादः प्राप्तिस्थानम्- स्थलमन्दिरम्, सूरजपोल, उदयपुरम्
2. आचार्यचरित्रम् प्राप्तिस्थानम्-चौखम्बा प्रकाशन-वाराणसी
3. वेदान्तचिन्तामणिः (पूर्वार्द्धम्) 4. शुद्धाद्वैतमार्तण्डः (पूर्वार्द्धम्)
5. श्रीमद्भगवद्गीता (अमृततरंगिणी टीका सहिता) पंचदशतः अष्टादशाध्यायपर्यन्तम्
प्राप्तिस्थानम्-स्थल मन्दिरम्, सूरजपोल, उदयपुर ।

BSER

माध्यमिक शिक्षा बोर्ड राजस्थान, अजमेर

पाठ्यक्रम (Syllabus) सत्र - 2025 -2026

कक्षा-वरिष्ठोपाध्याय:

वर्ग-2 ऐच्छिकविषय: (ब) दर्शनवर्ग:

विषय:- सामान्यदर्शनम् - 55

समय:	अङ्काः	सत्राङ्काः	पूर्णाङ्काः	न्यूनतम-उत्तीर्णाङ्काः
3.15 होरा:	80	20	100	33

क्र.सं.	अधिगमक्षेत्रम्	अङ्काः
1.	पातञ्जलयोगदर्शनम् (भोजवृत्तिः)	40
2.	विवेकचूडामणिः	40

क्र.सं.	पाठ्यवस्तूनि	अङ्काः
1.	पातञ्जलयोगदर्शनम् (भोजवृत्तिः) समाधिः एवं साधनपादः	40
	(क) योगस्यावश्यकता तल्लक्षणञ्च, पक्ष-अभ्यासवैराग्य-सम्बन्धिसूत्राणां व्याख्यापरकप्रश्नाः	10
	(ख) ईश्वरप्रणिधानं तत्फलञ्च, चित्तविक्षेपनाशोपाय-मनोनिग्रह-समाधि-लक्षणानि तद्भेदाश्च	15
	(ग) क्रियायोग-अविद्यादिपञ्चक्लेश-क्लेशनाशस्य आवश्यकोपायाश्च प्रकृतिपुरुषात्मकविवेकज्ञान-सम्बन्धिनः प्रश्नाः	05
	(घ) अष्टांगयोगः (अवान्तरफलवर्णनसहितम्) पाठ्यांशस्य-सम्बन्धिनः प्रश्नाः	05
	(ङ) भोजवृत्तिटीकासम्बन्धिनः प्रश्नाः	05
2.	विवेकचूडामणिः	40
	(क) पाठ्यग्रन्थसम्बन्धिश्लोकानां व्याख्या	10
	(ख) पाठ्यग्रन्थप्रतिपाद्यनिम्नविषयसम्बन्धिनः प्रश्नाः	15
	अद्वैतब्रह्मस्वरूपम्, जीवः, शरीराणि(स्थूलसूक्ष्मकारणानि), आत्मा, पञ्चकोशाः, आवरणविक्षेपशक्तिः, अवस्थात्रयम् ।	
	(ग) पाठ्यग्रन्थप्रतिपाद्यनिम्नविषयसम्बन्धिपारिभाषिकशब्दानां टिप्पण्यः	
	अन्तःकरणचतुष्टयम्, कारणशरीरम्, पञ्चप्राणाः, बन्धनिरूपणम्, त्रयोगुणाः ।	15

निर्धारितानि पुस्तकानि-

1. पातंजलयोगदर्शन (भोजवृत्तिसहितम्)

लेखक:- हरिहरानन्द आत्रेयः

प्रकाशक- मोतीलाल बनारसीदास, जवाहरनगर, बैंग्लोरोड,

2. विवेकचूड़ामणिः (आद्यशंकराचार्यविरचितम्)

प्राप्तिस्थानम्- चौखम्बाविद्याभवनम्, वाराणसी

BSER

माध्यमिक शिक्षा बोर्ड राजस्थान, अजमेर
पाठ्यक्रम (Syllabus) सत्र - 2025 -2026

वर्ग-2 ऐच्छिकविषय: (ब) दर्शनवर्ग:

कक्षा-वरिष्ठोपाध्याय:

विषय:- रामानन्ददर्शनम् - 57

समय:	अङ्काः	सत्राङ्काः	पूर्णाङ्काः	न्यूनतम-उत्तीर्णाङ्काः
3.15 होरा:	80	20	100	33

क्र.सं.	अधिगमक्षेत्रम्	अङ्काः
1.	श्रीमद्भगवद्गीता-(चतुर्थ-पञ्चम-षष्ठ-अध्यायाः) -आनन्दभाष्यम्	50
2.	चतुस्सूत्री (आनन्दभाष्यसंवलित)	20
3.	रामानन्ददर्शनस्येतिहासः	10

क्र.सं.	पाठ्यवस्तूनि	अंकाः
1.	श्रीमद्भगवद्गीता- (चतुर्थ-पञ्चम-षष्ठ-अध्यायाः) आनन्दभाष्यम्	50
	(क) चतुर्थाध्यायात् द्वयोः श्लोकयोरेकस्य संस्कृते व्याख्या	04
	(ख) कर्म महत्वं-पुनर्जन्म-कर्ममूल-कर्मबन्धनप्रभृतिविषयेषु प्रश्नाः	06
	(ग) इन्द्रिय संयम-यज्ञ-ज्ञान-मुक्तिप्रभृतिविषयेषु प्रश्नाः	06
	(घ) पञ्चमाध्यायात् द्वयोः श्लोकयोः संस्कृते भावार्थः	06
	(ङ) आत्मबुद्धि-सत्यास-समदृष्टि-ब्रह्मनिर्वाणप्रभृतिविषयेषु प्रश्नाः	05
	(च) ज्ञानयोग-कर्मयोगयोरेकस्य वैशिष्ट्यम्	06
	(छ) षष्ठाध्यायात् द्वयोः श्लोकयोरेकस्य संस्कृते व्याख्या	04
	(ज) योगारूढलक्षण-योगलक्षण-मनोनिग्रह-योगभ्रष्टविषये प्रश्नाः	05
	(झ) ध्यानयोगविधिविषयकप्रश्नाः	05
	(ञ) ध्यानयोगस्य स्वरूप-महत्त्व-औचित्यविषये प्रश्नाः	03
2.	चतुस्सूत्री (आनन्दभाष्यसंवलित)	20
	(क) निर्धारितपुस्तकात् एकस्य मंत्रस्य संस्कृते ससन्दर्भप्रसङ्गोपेता व्याख्या	04

(ख) सूत्रवैशिष्ट्यविषये प्रश्नाः	05
(ग) निर्धारितपुस्तकात् सूत्राणां सप्रसंगभावार्थः	06
(घ) विषयवस्तुविषयकाः प्रश्नाः	05
3. रामानन्ददर्शनस्येतिहासः	10
अधोलिखिताचार्याणां परिचय-सम्बन्धिनः प्रश्नाः	
पीपाचार्यः, कबीरः, भावानन्दः, गालवानन्दः, रविदासः	
निर्धारितानि पुस्तकानि-	
1. श्रीमद्भगवद्गीता-आनन्दभाष्यम्	
प्र. अखिलभारतवर्षीय श्री रामानन्दवेदान्त प्रचार समिति	
ज.रा.पीठ चौक, अहमदाबाद (गुजरात)	
2. चतुस्सूत्री (आनन्दभाष्यसंवलित)प्र. अग्रपीठ, रेवासा धाम, सीकर (राजस्थान)	